

Rozhovor s historičkou Beátou Katrebovou Blehovou o komunizme a jeho dopadoch na Slovensko

Redakcia

7. apríla 2020 ✚ Cirkev ✚ Komunizmus na Slovensku, Rozhovory

Zhovárali sme sa s historičkou z Ústavu pamäti národa, Beátou Katrebovou Blehovou na tému komunizmu na slovensku a jeho dopadov. Túto tému podrobnejšie mapujeme aj v *téme mesiaca*. *“Na Západe sa približne od 60. rokov deje fenomén, ktorý bol trefne označený ako „gramsciovský pochod inštitúciami“, pomenovaný podľa ideologického zakladateľa kultúrneho marxizmu, talianskeho komunistu Antonia Gramsciho.”*

Foto: Beáta Katrebová Blehová

Marxistická ideológia ovládla Slovensko na 40 rokov a do značnej miery je dominantná na Slovensku dodnes. Aký bol podľa vás vzťah Slovákov k tejto ideológii? Bola na Slovensko násilne importovaná, alebo tu mala priaznivé podhubie na rozvoj?

Marxistická ideológia a komunistické hnutie ako také bolo na Slovensku od začiatku cudzím elementom. Stačí len spomenúť, že významné osobnosti slovenských dejín, ako boli Ľudovít Štúr, Milan Rastislav Štefánik, Andrej Hlinka, slovenskí biskupi, najmä Ján Vojaššák, Pavol Hnilica, a v neposlednom rade menej známy kanadský priemyselník, zakladateľ a dlhoročný predseda Svetového kongresu Slovákov, Štefan Boleslav Roman, boli nekompromisnými antikomunistami. Generál Štefánik, ktorý z vlastnej skúsenosti poznal podstatu bolševizmu, sa mal v roku 1919 o ňom vyjadriť, že je chorobným prejavom, apokalyptickým chaosom, niečím, s čím slovenská politika musí nevyhnutne viesť nekompromisný boj. Treba si tiež uvedomiť, že tých zopár ideologických prívržencov marxizmu na Slovensku, najmä v osobe Gustáva Husáka, Ladislava Novomeského, či Vladimíra Clementisa, neboli bolševickými revolucionármi typu Lenina, či Stalina, i keď im prirodzene nemožno odoprieť leví podiel na sovietyzácii Slovenska bezprostredne po skončení druhej svetovej vojny. Na prevažne katolíckom Slovensku po roku 1945 komunistická ideológia nikdy nezapustila hlboké korene napriek tomu, že členská základňa KSS, či KSČ rástla, bolo tomu tak predovšetkým z karieristických dôvodov. Dlhodobým dôsledkom násilnej komunizácie Slovenska je však to, čím slovenská spoločnosť trpí dodnes – a síce jej hlboká demoralizácia. Trochu nadnesene by som povedala, že komunizmus ohol Slovákom chrbtovú kosť, i keď ju možno celkom nezlomil, predsa len mnohí sa v dôsledku dlhodobej ateizácie, všadeprítomného materializmu a napokon aj nástupu liberálnych prúdov,

prestali v živote orientovať Božím Desatorom.

Rok 1948 je uvádzaný ako hraničný zlom, v ktorom sa komunizmus na Slovensku a v ČSR presadil. Je tento dátum korektný? Nedochádzalo k pozvoľnej a postupnej „bolševizácii“ Slovenska už od roku 1945, prípadne už po páde monarchie?

Je síce pravda, že po páde Rakúsko-Uhorskej monarchie a vzniku 1. Československej republiky, ktorá bola vo svojej podstate laicistickým štátom s antikatólickym programom, dochádzalo k silnejšiemu prenikaniu socialistických myšlienok aj na Slovensko. Treba si ale tiež uvedomiť, že monarchia v druhej polovici 19. storočia rozhodne nebola tým, za čo sa vydávala, čiže katolíckou monarchiou, pretože v nej prevládali silné liberálne tendencie, dôkazom čoho je napríklad aj skutočnosť, že známy cirkevný historik, autor dejín pápežov Ludwig Pastor nemohol v Rakúsku pre svoje katolícke presvedčenie pôsobiť ako riadny univerzitný profesor. Napokon katolícka ľudová strana (Néppárt), ktorú podporoval aj mladý Andrej Hlinka, či Ferko Skyčák, vznikla ako obrana proti liberalizmu v Uhorsku. K prvým dotykom slovenského obyvateľstva s bolševizmom došlo nepochybne počas krátkej existencie Maďarskej republiky rád na jar 1919 na čele s komunistom Béloom Kunom, ktorého súputníci stihli na Slovensku zavraždiť niekoľko katolíckych kňazov a rozpútať všeobecný teror proti národne uvedomelému obyvateľstvu.

Za počiatok postupnej soviétizácie Slovenska treba nepochybne považovať rok 1945, ktorý je významným medzníkom v dejinách Slovenska a nie rok 1948, kedy bolo prevzatie totálnej moci komunistami v podstate už len dovŕšením niekoľkoročného procesu.

Ako reagovala slovenská inteligencia na novú politickú situáciu po roku 1945 a ako špeciálne reagoval slovenský klérus? Postavili sa jednoznačne na odpor novej ideológie alebo hľadali kompromis?

Treba si najprv zodpovedať otázku, prečo bol rok 1945 prelomovým. Slovensko stratilo štátnosť a napriek proklamovanému princípu „rovný s rovným“, ukotvenému v Košickom vládnom programe, došlo po májových voľbách 1946 k postupnej degradácii slovenských autonómnych orgánov. V systéme tzv. ľudovodemokratického režimu neexistovala politická opozícia, v Národnom fronte boli povolené len ľavicovo orientované politické strany, ktoré navyše nesmeli kritizovať Sovietsky zväz. V tomto ohľade existovala silná cenzúra aj v tlači. Nepriateľský postoj nového režimu voči katolíckej cirkvi sa prejavil veľmi rýchlo, keď v jednom z prvých nariadení povstaleckej Slovenskej národnej rady bolo vyhlásené poštátnenie cirkevného školstva, čo bol veľký zásah do práv Cirkvi v spojení s perzekúciami voči nepohodlným biskupom, najmä biskupovi Vojtaššákovi a Buzalkovi, obmedzovaním činnosti katolíckych spolkov, cenzúrou katolíckej tlače a napokon aj jasnou požiadavkou pražskej vlády voči Svätej stolici, ktorou podmienovala obnovenie diplomatických vzťahov výmenou za odvolanie štyroch nepohodlných slovenských biskupov. Smutný obraz povojnového Slovenska dokresľuje násilné odvlčenie tisícov občanov do sovietskych gulagov, násilné repatriácie, či retribučné súdnictvo a napokon svojvôľa komunistami ovládaného bezpečnostného aparátu.

Časť slovenskej inteligencie preto volila už v roku 1945 exil. Časť slovenskej inteligencie, ktorá zostala na Slovensku, bola nápomocná pri formovaní programu Demokratickej strany a jej pozoruhodného víťazstva v posledných čiastočne slobodných voľbách v máji 1946, ktoré na rozdiel od Česka, priniesli na Slovensku porážku komunistom. Práve skutočnosť, že sa komunistom podarilo zmariť víťazstvo Demokratickej strany,

dokazuje, že v rokoch 1945 – 1948 žiadna demokracia neexistovala.

Postoj kléru, či skôr episkopátu k ľudovodemokratickému režimu v roku 1945 bol motivovaný vôľou po dohode v časoch, keď ešte existoval určitý manévrovací priestor. Po prevzatí totálnej moci na prelome rokov 1947/1948, keď tento priestor bol zlikvidovaný, šli slovenskí biskupi voči komunistickému režimu do opozície. Čo sa týka katolíckeho duchovenstva, tu, žiaľ, časť kléru, najmä tí kňazi, ktorí sa osobne zúčastnili povstania, začala s režimom kolaborovať.

Do akej miery podľa vás mohlo byť ovplyvnené prípadné kompromisné stanovisko národnej inteligencie a kléru strachom z toho, že budú označení za „klérofašistov“ , keďže sa predtým identifikovali s predchádzajúcim režimom v rokoch 1939 -1945?

Zdá sa, že sa predsa len naplnili prorocké slová pápeža Pia XII. prednesené v prítomnosti biskupa Buzalku v septembri 1939 v Ríme. Pápež mal obavy z toho, či v budúcnosti môže hnev ľudu z pohnutých udalostí preniesť zodpovednosť na kňazov alebo na Cirkev a potom sa pomstiť v tej mylnej domnienke, že to robili kňazi a Cirkev. Vskutku bola 1. Slovenská republika politickým vedením po roku 1945 a zvlášť po roku 1948 charakterizovaná ako „farská republika“, ktorú bolo treba zničiť. Takže tieto obavy boli reálne.

Kedy vypukol ten „pravý“ komunistický teror, hneď v roku 1948 alebo až po tom ako si komunisti skonsolidovali svoje postavenie?

Teror komunistami ovládaných bezpečnostných aparátov vypukol už v roku 1945, o čom svedčí prvý vykonštruovaný prípad protikomunisticky zameranej skupiny mladých ľudí v okolí Štefana Chalmovského a spol. (november 1945). Počas vyšetrovania bol člen Chalmovského skupiny Tibor Benkovič 5. decembra 1945 dobytý na smrť. Bývalý partizán Karol Baroš, pracovník VI. odboru povereníctva vnútra, ktorý bol za tento zločin zodpovedný, bol jednoducho „uprataný“ do zahraničia a v roku 1949 sa vrátil priamo do radov Štátnej bezpečnosti. Už od roku 1945 sa tiež organizovali smutne známym VI. neskôr VII. odborom povereníctva vnútra ilegálne únosy z Rakúska, protiprávne zatknutia, atď. Teror bezpečnostného aparátu sa naplno prejavil počas tzv. protištátneho sprisahania v lete a na jeseň 1947, ktoré malo za cieľ diskreditáciu Demokratickej strany. Mimoriadne rozsiahle vyšetrovania boli spojené s brutálnymi metódami, o čom máme dostatok dôkazov.

Akú rolu hrali pri presadzovaní komunizmu sovietski poradcovia?

Sovietski poradcovia prišli do Československa až na jeseň 1949. Paradoxne ich pozval Rudolf Slánský, generálny tajomník KSČ, ktorého proces sovietski poradcovia neskôr pripravovali. Na vtedajšom ministerstve národnej bezpečnosti pôsobila síce pomerne málo početná, zato veľmi efektívna skupina asi 30 poradcov, ktorých pôsobenie malo ďalekosiahle následky v podobe zavedenia zvrátenej súdnej praxe bývalého sovietskeho generálneho prokurátora Andreja Vyšinského. Podľa Vyšinského stačilo na odsúdenie priznanie obvineného k vykonštruovanej skutkovej podstate a nie objektívny dôkazový materiál, ako je to v právnom štáte bežné. Donúteniu k priznaniu boli podmienené vyšetrovacie metódy, cieľom ktorých bolo zlomiť obvineného, aby priznal všetko, čo mu prokurátor nariadil. Táto otrasná vyšetrovacia prax bolo príčinou mnohých justičných vražd, ktorých sa komunistický režim dopustil. Na záver by som ešte chcela povedať, že je mylný názor, že za zločineckú vyšetrovaciu prax zodpovedali sovietski poradcovia, pretože domáci vyšetrovatelia museli „iba“ plniť ich pokyny. To nezodpovedá skutočnosti, napokon vinu na justičných zločinoch z konca 40. a začiatku 50. rokov nesie predovšetkým vedenie KSČ na čele s Klementom

Gottwaldom.

Ak by ste porovnávali mieru teroru v Sovietskom zväze a na Slovensku, tak by ste videli skôr viac podobností či skôr určité lokálne a národné špecifiká?

To, čo sa dialo v Rusku po boľševickej revolúcii v novembri 1917 je ťažko porovnateľné, pretože Leninom rozpútaný teror postrádal akýkoľvek zákonný rámec. Tisícky odporcov boľševikov boli jednoducho bez súdnych procesov zastrelených, čiže *de facto* zavraždených. Stalin sa v období Veľkého teroru v tridsiatich rokoch snažil dať čistkám aspoň nejaký právny rámec, keďže rozsudky smrti boli zväčša sprevádzané vykonštruovanými súdnymi procesmi, čo samozrejme nijako neznižuje jeho zásadný podiel na zločinoch komunizmu (hladomor, Katyň, atď...). Pravdou ale je, že „krvavé 50. roky“ s tisíckami obetí z radov domnelých alebo skutočných odporcov komunistického režimu na Slovensku (politickými procesmi v 50. rokoch bolo priamo alebo nepriamo dotknutých až 100 000 osôb), patria medzi najtemnejšie obdobie slovenských dejín vôbec. Špecifickou Slovenska bolo, že Slovensko trpelo pod dvojitém útlakom: ideologickým a protinárodným v dôsledku čoho boli perzekúcie mimoriadne drastické a týkali sa prevažnej väčšiny národa ako aj všetkých spoločenských vrstiev.

Jeden z najväčších problémov predstavovala pre komunistov katolícka Cirkev. Primárnym cieľom bola likvidácia, avšak musel sa brať ohľad na lokálne špecifiká. Aká bola taktika komunistov na Slovensku ohľadom Cirkvi? Aké akcie proti Cirkvi realizovali a ktoré zostali nerealizované?

Konečným cieľom komunistického režimu bolo podľa Marxovho učenia, že „náboženstvo je ópium ľudstva“, likvidácia Cirkvi, resp. jej úplné podriadenie záujmom režimu, čiže vytvorenie národnej cirkvi oddelenej od Ríma a poslúchajúcej výlučne príkazy vedenia KSČ. Gréckokatolícka cirkev bola zlikvidovaná už v roku 1950 násilnou pravoslavizáciou a trvalo takmer dvadsať rokov, keď bola jej existencia čiastočne obnovená. Ohľadom Rímskokatolíckej cirkvi na Slovensku musel režim postupovať opatrnejšie, keďže išlo o majoritnú Cirkev väčšinovo katolíckeho obyvateľstva. V prvých povojnových rokoch, keď ešte v cirkevných otázkach hlavné slovo na Slovensku udávali slovenskí komunisti, predovšetkým Gustáv Husák, išlo o to, získať katolíckych biskupov na stranu režimu a využiť ich vplyv na veriacich, čo sa nepodarilo. Svedčí o tom skutočnosť, že už prvý pokus o zneužitie kléru na podporu komunistickej ideológie v podobe Slovanského katolíckeho výboru sformovaného v auguste 1945 v kláštore minoritov v Spišskom Štvrtku, nevyšiel, keďže slovenskí biskupi na čele s Vojaťaššákom a Kmeťkom činnosť výboru nepodporili. Prokomunistická činnosť Slovanského katolíckeho výboru bola v podstate prvým pokusom o vyvolanie rozkolu v radoch Cirkvi, čo sa opakovalo vo forme tzv. Katolíckej akcii v júni 1949, ktorá opätovne kvôli rozhodnému postoju biskupov nebola úspešná. Po zlyhaní prorežimnej, či schizmatickej „Katolíckej akcie“ režim prešiel do tvrdého útoku pomocou vykonštruovaných politických procesov proti nepohodlným slovenským biskupom, dosadením vládnych zmocnencov na biskupské úrady, založením prorežimného hnutia tzv. vlasteneckých kňazov, prerušením diplomatických vzťahov so Svätou stolicou, totálnou kontrolou katolíckych duchovných v pastorácii pomocou všadeprítomných špicľov z radov Štátnej bezpečnosti ako aj infiltrovaním a dlhodobou diskreditáciou slovenského katolíckeho exilu.

Prirodzene, že aj v radoch katolíckych biskupov povojnového Československa treba rozlišovať medzi zásadným antikomunistickým postojom biskupa Vojaťaššáka, ktorý odmietal akékoľvek rokovania s

komunistickým režimom a čiastočne ústretového postoja pražského arcibiskupa Josefa Berana, ktorý po prezidentských voľbách v júni 1948 udelil prvému komunistickému prezidentovi Klementovi Gottwaldovi arcibiskupské požehnanie a v Chráme sv. Víta na Pražskom hrade odslúžil v prítomnosti Gottwalda slávnostné *Te Deum*.

Prenesme sa do minulosti, je rok 1948 a národ sa chce vzoprieť nástupu komunistov k moci. Bolo to reálne možné berúc do úvahy národnú povahu a povojnové usporiadanie sveta?

Vzhľadom na povojnový jaltský systém, zmyslom ktorého bolo saturovanie sovietskych záujmov v strednej Európe a existencii centralizovaného Československa, keď o osudoch Slovenska sa rozhodovalo v Prahe, to reálne nebolo. Napokon akýkoľvek odpor proti komunistickému režimu, či vo forme ľudových vzbúr počas tzv. Katolíckej akcie, alebo v súvislosti s násilnou kolektivizáciou, či vo forme ozbrojeného protikomunistického odporu, bol režimom brutálne potlačený vynesением drakonických rozsudkov mnohokrát doživotného žalárovania, tresty smrti nevynímajúc.

Komunistický režim trval 40 rokov. Je to dlhé obdobie v podmienkach moderného sveta, ktorý sa technologicky a sociálne rýchlo vyvíja. Mal podľa vás komunistický režim len negatíva, alebo aj klady? Ak áno, tak ktoré kladné stránky režimu by ste uviedli?

Za klady minulého režimu sa všeobecne považuje úspešná industrializácia Slovenska a vznik prvej slovenskej technickej inteligencie, ktorú Slovensko dovtedy veľmi nemalo. Na druhej strane aj presvedčenie, že štát má mať aj sociálne funkcie, ktoré u Slovákov dodnes pretrvávajú, je dôsledkom socializmu. I keď prirodzene spoločnosť postavená na triednom boji nemôže v skutočnosti dlhodobo presadiť sociálnu spravodlivosť. Komunistický systém bol vo svojej podstate zlý, preto ani jednotlivé klady by ho nemali rehabilitovať.

Je podľa vás potenciál marxizmu vyčerpaný alebo môžeme počítať s jeho možnými variáciami a obnovením?

Nie, nie je. Treba si uvedomiť, že komunistická ideológia padla len na Východe, aj to nie úplne, na Západe úspešne prežíva vo forme neomarxizmu, či kultúrneho marxizmu dodnes. Na Západe sa približne od 60. rokov deje fenomén, ktorý bol trefne označený ako „gramsciovský pochod inštitúciami“ pomenovaný podľa ideologického zakladateľa kultúrneho marxizmu, talianskeho komunistu Antonia Gramsciho, ktorý bol presvedčený, že kresťanskú Európu sa podarí zničiť až vtedy, keď materialistický marxizmus zvíťazí na kultúrnom poli úplným negovaním kresťanských zásad v spoločnosti. Paradoxne práve v Taliansku, kde štyridsať rokov vládli kresťanskí demokrati, medzi zakladateľov ktorých patrili také osobnosti ako Alcide de Gasperi, či Guido Gonella, pád komunizmu v roku 1989 kresťansko-demokratická strana neprežila, prežila ale na ľavicu pretransformovaná Komunistická strana Talianska, ktorú zakladal stalinista Palmiro Togliatti a dodnes má politický potenciál. Myslím si, že táto skutočnosť hovorí za všetko.

Venujete sa vo svojej vedeckej práci špeciálne emigrácii, utekajúcej pred komunistickým režimom. Je podľa vás emigrácia najvhodnejšou formou reakcie na takýto režim alebo je povinnosťou vlastenca znášať údel so svojou vlasťou a snažiť sa doma o odpor?

Predovšetkým som presvedčená, že slovenská politická emigrácia, ktorá vznikla po roku 1945 ako v slovenských dejinách jedinečný fenomén, bola úplne opodstatnená. Ohliadnuc od toho, že niektorí bývalí predstavitelia 1. Slovenskej republiky doslovne utekali pred šibenicou, či doživotným žalárovaním, čiže pred retribučným súdnictvom ako takým, ktoré v mnohom pripomínalo skôr uplatňovanie princípu *vae victis*, čiže „beda porazeným“, než snahu o zadosťučinenie spravodlivosti. Pred retribučnými súdmi neutekal napokon len bývalý minister Ferdinand Ďurčanský, ale aj spisovateľ a matičiar Jozef Čiger Hronský, ktorý vskutku nebol politickým človekom a mnohí ďalší, medzi inými aj študenti a všeobecne mladí ľudia, ktorí sa nevedeli zmieriť so stratou štátnej samostatnosti a chceli v zahraničí bojovať o jej obnovenie. A toto bola vlastne podstata slovenskej emigrácie po roku 1945: zápas o znovuzískanie štátnosti spolu so zápasom proti nastupujúcej červenej totalite. Napokon slovenská emigrácia v zahraničí napriek mnohým neúspechom dokázala veľmi veľa a bez jej pričinenia by nevznikol ani Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme a napokon ani Svetový kongres Slovákov – táto jedinečná organizácia združujúca takmer všetkých Slovákov v zahraničí, ktorá v 70. a 80. rokoch sústavne upozorňovala svetovú verejnosť okrem iného aj na prenasledovanie kresťanov na Slovensku.

Ďakujeme za rozhovor!

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/rozhovor-s-historickou-beatou-katrebovou-blehovou-o-komunizme-a-jeho-dopadoch-na-slovensko/>